

■ COLUMNA

Glista cotschna per las linguas

DA JOST FALETT

Glistas cotschnas ha ins stgaffi per mussar tgenins animals e tge plantas ch'èn periclitads. Sin basa da quellas glistas savain nus eruir ils motivs per lur periclitaziun e stgaffir megldras cundiziuns per ch'i possian survivor. En il internet chattain nus massas da glistas cotschnas: Glistas per utschels e mammals periclitads en Svizra, ma er la glista dals 229 bulius smanatschads e schizunt quella per mistgels e lichens. Impurtant? Èsi propi relevant per l'existenza umana sche in buliuet svanescha dal mund per adina? In exempel: A tgi vessi disturbà sche la miffa dal paun fiss vegnida extirpada avant 100 onns? Tut fiss probablmain stà cuntent sche quest buliu donnegius fiss svani. Per consequenza n'avess Fleming betg chattà il penicillin e l'umanità na fiss mai vegnida en possess da quest antibioticum che ha salvà la vita a milliuns da persunas. – Nus na savain damai betg tge che va a perder a generaziuns futuras sche nus extirpain oz ina creatira, era sch'ella para anc uschè da pauc.

Glistas cotschnas chattain nus oz era sin auters chomps. L'Unesco maina la glista cotschna da bains culturals mundials periclitads, la protecziun da la patria svizra mussa cun glistas cotschnas nua ch'i è da star attent, ed il davos temp legin nus adina dapli er da las glistas cotschnas per las linguas.

Il «Spektrum der Wissenschaft 1/2004» analischa en in artigel cun il

titel «La gronda muria» la glista cotschna per las linguas mundialas: Linguas cun sut 100 000 pledaders èn periclitadas, durant il proxim tshientaner vegnan 70 – 90 pertschient da las linguas a svanir. En Australia èn 90 da 250 linguas indigenas cundadas a mort – ellas na san betg far frunt a l'anglais. En l'America dal sid vegnan las minoritads sut squitsch dal spagnol e dal portugais. Sco motivs principals per la smanatscha vegnan numnadas per tut il mund las medias electronicas, surtut la televisiun, e la mobilitad generala. La situaziun tar las linguas – che èn enconuschentamain l'expressiun collectiva da l'identitad culturala – è cun quai pli gravanta che quella tar ils animals: Ils biologs calculleschan las specias periclitadas sin 10 pertschient per ils mammals e 5 pertschient tar ils utschels.

En «Spoken Here» (Heinemann, London 2003) cumpareglia Mark Abley il cumportament da minoritads en differentas regiuns dal mund. Las parallelas na sorprendan betg, ma i fan tuttina pa-

tratgar nus Rumantschas e Rumantschs:

minoritads fan beffa e quintan sgnoccas sur da las minoritads vischinas;

minoritads sa dispitan per detagls; i na sa san betg unir sch'i è da scriver in pled cun «i» u cun «y»;

minoritads n'èn betg prontas da s'adattar ina a l'autra: Ubain duvrain nus noss linguatg enavant precis uschè sco enfin ussa – u lura pli gugent anglais.

Nus Rumantschas e Rumantschs n'essan damai betg sulets cun nossas difficultads e cun noss cuntregnair. Nus essan sco la gronda part dals auters. Be che questa constataziun na'ns gida betg enavant. Er las autras minoritads vegnan pli e pli flaiavas e svaneschan per gronda part. Be paucas – sco p. ex. il ebraic – han gù la forza e la voluntad da survivor e da svanir schizunt da la glista cotschna. Er nus essan in pievel cun fermas energias. La dumonda è, sche nus savain rimnar tut quellas forzas e las nizzegiar per ina finamira cuminaivla – per survivor.